

MOKYTOJŲ RENGIMO(SI) UGDYTI MOKINIŲ TAUTINIŲ TAPATUMĄ TEORINĖS PRIELAIDOS

Egidijus Skarbalius¹, Indrė Dirgėlienė²

ANOTACIJA

LR švietimo įstatyme (2011) teigiama, kad mokytojas privalo ugdyti tvirtas mokinių dorovės, pilietinės, tautines ir patriotines nuostatas, pagarbą tėvams ir savo kultūriniam tapatumui. Straipsnio tikslas – išnagrinėti mokytojų pasirengimą ugdyti mokinių tautinį tapatumą, apžvelgiant mokytojų rengimą istorinėje perspektyvoje ir šiandien. To siekiant atlikta mokslinės literatūros ir Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių tautinio tapatumo ugdymą, analizė. Ji suteikia galimybę teigti, kad mokytojas tampa vis svarbesniu pedagoginio proceso dalyviu istorinių, ekonominių, sociokultūrinių visuomenės pokyčių kontekste. Didėja ir mokytojo gebėjimų ugdyti mokinių tautinį tapatumą svarba. Tačiau reikia konstatuoti, kad dėmesio tautiniam tapatumui rengiant mokytojus trūksta. Tai rodo, kad deklaruojamas dėmesys tautiškumui dažnai yra tik formalumas, kad priemonės ir instrumentai jam stiprinti nėra rengiami, kad tautiškumo, tautinio tapatumo ugdymas paliekamas asmeninei mokytojo iniciatyvai, visiškai jo šiai veiklai neparengiant..

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: tautinio tapatumo ugdymas, mokytojų rengimas mokinių tautiniam tapatumui ugdyti.

Įvadas

LR švietimo įstatyme (2011) teigiama, kad mokytojas privalo ugdyti tvirtas mokinių dorovės, pilietinės, tautines ir patriotines nuostatas, pagarbą tėvams ir savo kultūriniam tapatumui. Įvairių šalių tyrėjai (Taylor ir kt., 1978; Smith, 1981, 1991; Schuman ir kt., 1997; Vogt, 1997; Eccles ir kt., 2006) grindžia idėją, kad valstybė turi rūpintis mokytojų rengimu ir nuolatinį jų kvalifikacijos tobulinimu. Atlikę tautiškumo nuostatų tyrimus, jie nustatė tiesioginius ryšius tarp asmens išsilavinimo / išsimokslinimo ir jo tautiškumo nuostatų, t. y. aukštesnio išsilavinimo lygio asmenys pasižymi pozityvesnėmis tautiškumo nuostatomis ir yra mažiau neigiamai

¹ Egidijus Skarbalius – socialinių mokslų daktaras. Klaipėdos universitetas. Mokslinių interesų sritys: asmeninio ir kolektyvinio tapatumo formavimas; asmenybės formavimas; edukacinių aplinkų kūrimas.

² Indrė Dirgėlienė – socialinių mokslų daktarė. Klaipėdos universitetas. Mokslinių interesų sritys: reflektvyvioji praktika, sociokultūrinė veikla bendruomenėje.

nuositeikę prieš kitas tautines grupes negu žemesnio lygio išsilavinimą gavusieji. Be to, empiriškai įrodyta, kad aukštesnės edukacijos žmonės yra ne taip linkę į grupinį favoritizmą negu žemos (Eisinga, Scheeper, 1989). Kitaip tariant, etnocentrizmas, jeigu jis suprantamas kaip palankių nuostatų savos grupės atžvilgiu ir nepalankių – svetimos grupės atžvilgiu derinys (Adarno, Frenkel-Brunswik ir kt., 1950; LeVine, Campbell, 1972), dažniau pasitaiko žemesnės edukacijos sluoksnyje.

Lietuvos Respublikos teisės aktuose reglamentuojama, kad tautinį ugdymą organizuoja ir vykdo mokykla, o dar tiksliau – mokytojas. Pavyzdžiui, 2013–2014 ir 2014–2015 mokslo metų pradinio ugdymo programos bendrajame ugdymo plane, patvirtintame LR švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymu Nr. V-460, teigiama, kad mokytojas, formuodamas klasės mokinių ugdymo turinį, savarankiškai numato ugdymo dalykus, į kuriuos integruojamas etnokultūros ugdymo turinys, taip pat numato tam skirtą laiką ir ugdymo formas. Iš to išplaukia, kad mokytojas yra ir etnokultūrinio ugdymo turinio formuotojas. Taigi jo asmenybė ir turimos kompetencijos daro tiesioginę įtaką mokinių tautinio tapatumo nuostatų formavimui. Pritariama šiai nuostatai ir I. Čepienės darbuose. Autorė teigia, kad „mokinių ugdymo turinio plėtra priklauso nuo mokytojo asmenybės, jo kompetencijos, gebėjimų kurti ir realizuoti individualias ugdymo programas pagal mokyklos poreikius, siekius ir galimybes“ (Čepienė, 1999).

Mokytojas, siekdamas sėkmingai ugdyti mokinių tautinį tapatumą, tam turi būti ne tik specialiai pasirengęs, bet ir siekti pedagoginio tikslo planingai, metodiškai, norimai ir iš pašaukimo (Johannessen ir kt., 1997). Ir S. Šalkauskis pataria neleisti į mokyklą mokytojo, neturinčio pašaukimo, nes jis kankins save ir vaikus (1991). Be to, pažymi, kad mokymo sėkmė daug priklauso nuo mokytojo autoriteto, kurį lemia sugebėjimas įsijausti į dėstomąjį dalyką, jį pamėgti, juo sužavėti, uždegti mokinių vertybėmis, suprasti ir atjausti besimokantį vaiką ar vaikų grupę ir tinkamai prie jų prieiti, dirbti entuziastingai, su nuotaika, su meile bei atsidavimu, kartu tuo užkrėsti mokinius, dėstyti meniškai, pagal aplinkybes sužadinant mokinių vaizduotę; taip pat mokymo sėkmę lemia mokytojo asmenybė, dorinis tiesumas, žodžio ir elgesio vienovė, pakili nuotaika. Labai svarbu suvokti tiesos esmę, tiesą pagrįsti, originaliai ją surasti ir taikyti, – teigia S. Šalkauskis (1991).

Kadangi mokytojų pasirengimo ugdyti mokinių tautinį tapatumą klausimo aktualumas pažymimas tiek mokslo tyrėjų darbuose, tiek valstybės teisinėje bazėje, mokytojų pasirengimas ugdyti mokinių tautinį tapatumą pasirinktas ir šio straipsnio objektu. Šio straipsnio keliamas *tikslas* – išnagrinėti mokytojų pasirengimą ugdyti mokinių tautinį tapatumą, apžvelgiant mokytojų rengimą istorinėje perspektyvoje ir šiandien. To siekiant atlikta mokslinės literatūros ir Lietuvos Respublikos teisės aktų, reglamentuojančių tautinio tapatumo ugdymą, analizė.

1. Tautinio tapatumo ugdymo svarbos pagrindimas

Nemažai autorių savo darbuose aktualizuoja tautiškumo, tautinės kultūros svarbą ir pažymi ryšį su asmens ugdymo(si) procesu. M. Lukšienė ugdymo ir tautinės kultūros sąsajas apibrėžė dar 1988 metais. L. Jovaiša tautinį ugdymą apibūdina kaip jaunimo ir suaugusiųjų ugdymą, remiantis vienos kurios tautos kultūra, siekiant diegti pagarbą ir meilę gimtajai kalbai, tautos istorijai ir dvasinėms vertybėms (Jovaiša, 2007, p. 299). I. Čepienė pažymi, kad asmens meilė tėvynei prasideda nuo savo tapatumo suvokimo (Čepienė, 2001). S. Šalkauskio nuomone, tautinis auklėjimas kuria žmogų kaip tautinį individą ir parengia jį tarnauti savo tautos uždaviniams (Šalkauskis, 2002). A. Maceina aktualizuoja asmenybės reikšmingumą. Jo nuomone, kol tautinė individualybė yra tik užuomazga, neturi ryškios tautinės lyties, tol žmogaus darbai nėra vertingi, o tauta nesulaukia asmenybių. Autorius pabrėžia, kad tautiškai auklėjamas žmogus tampa tikru tautiniu individu (Maceina, 1991). V. Aramavičiūtė (2005) akcentuoja kultūros vaidmenį brandinant tautinę savimonę. Autorės teigimu, „būtent kultūra formuoja ir puseleja nacionalinius ir emocinius ryšius, jungiančius bendruomenę ir jos dvasinį gyvenimą“ (Aramavičiūtė, 2005, p. 43).

Tautinį tapatumą ir jo ugdymą įvairiais aspektais tyrinėja ir užsienio valstybių mokslininkai. S. Hallas (1991) nagrinėja tautiškumo derinimo su globalumu klausimus, T. R. Gurras (2000) grindžia tautiškumo ugdymo svarbą, U. Hannerzas (1996) pažymi savo krašto kultūrinio paveldo pažinimo svarbą ir pabrėžia jo derinimo su tarpkultūriškumu idėjas.

Tautinio tapatumo svarba aktualizuojama ne tik mokslininkų ir filosofų darbuose, bet pažymima ir įvairiuose tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisiniuose dokumentuose: Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2003); Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose priešmokykliniam, pradiniam ir pagrindiniam ugdymui (2003); UNESCO priimtoje Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijoje (2003); Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2003); Valstybinėje švietimo strategijoje 2003–2012 m. (2003) ir kt.

2013–2022 m. Valstybinėje švietimo strategijoje tęsiama tautinio tapatumo ugdymo svarbos tema ir keliamas uždavinys užtikrinti tautinės, pilietinės Lietuvos tapatybės stiprinimą. Strategija grindžiama tautinės tapatybės, istorijos pažinimu, tradicijų tęstinumu ir atvirumo kultūrų įvairovei principais.

Dėl pažymimos svarbos nepriklausomoje Lietuvoje tautiškumas ženklino visų mokomųjų dalykų programas nuo pat 1989 metų. 1994 metais, parengus bendrųjų programų projektą, atsirado atskira Pilietiškumo ugdymo programa, kuri neatskiriama nuo tautinio ugdymo, ją 1997 metais keičia Bendroji pilietiškumo ugdymo programa, vietoje jos 2004 metais įsigalioja Pilietinio ugdymo programa, o 2006 metais – Ilgalaikė tautinio ir pilietinio ugdymo programa. Pagal ją 2006 metais

parengtas Lietuvos etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose strategijos projektas, o 2007 metais – Bendroji pilietiškumo ugdymo programa. Vėliau – 2009 metais – patvirtinta Etninės kultūros plėtros švietimo įstaigose strategija, 2010 metais – programa „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“, 2012 metais patvirtinta Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendroji programa.

Tokia sparti programų ir nuostatų kaita leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvoje tautiškumo ir tautinio tapatumo ugdymo problemai spręsti aiškios vizijos nėra. L. Duoblienė (2009), remdamasi T. S. Popkewitziumi (2000), teigia, kad dėl švietimo reformų, stipriai veikiamų globalizacijos proceso, prarandama galia ugdyti savo tautos piliečius, ugdymas tampa hibridinis, integruojant pačias įvairiausias patirtis, teorijas, modelius, o daugiabalsis kalbėjimas taip pat yra tik fikcija, užgožiama globalizacijos balso.

R. Dobranskienė, analizuodama prieštarigus požiūrius į švietimo reformą, pažymi, jog tobulinant mokyklą daug kas priklauso nuo mokytojo asmenybės, jo pasirengimo pedagoginei veiklai, kritiško savo patirties vertinimo (Dobranskienė, 2007, p. 54). Taigi *iškyla mokytojo asmenybės ir mokytojo pasirengimo ugdyti mokinių tautinį tapatumą problema.*

2. Mokytojų rengimas tautiniam tapatumui ugdyti Lietuvos istorinėje perspektyvoje

M. Barkauskaitė (2005) mini, kad pirmasis Lietuvos švietimo ministras J. Yčas sakė, jog „žmonių švietimas – tai mūsų gyvybės ir ateities klausimas“. Todėl, autorės teigimu, mokytojo rengimas visuomet buvo ir yra prioritetinis uždavinys, sprendžiant švietimo sistemos kaitos ir ugdymo kokybės problemas (Barkauskaitė, 2005).

Mokyklose mokysiančių mokytojų rengimas ir rengimo tradicija Lietuvoje prasidėjo tarpukariu, kai pradėtos steigti valstybinės mokyklos ir iškilo savų profesionalių Lietuvos mokytojų poreikis. Pirmieji nutarimai dėl mokytojų rengimo nepriklausomoje Lietuvoje buvo priimti Vilniaus (1918 12 29 – 1919 01 01) ir Kauno (1919 04 24 – 1919 04 25) liaudies mokytojų konferencijose. Vilniaus konferencijoje mokytojų rengimo klausimais nuspręsta greitu laiku steigti mokytojų seminarijas, o didesniuose švietimo centruose organizuoti mokytojams bendrojo lavinimo ir pedagoginius kursus (Lietuvos mokykla, 1919, p. 97–99). Kauno konferencijoje pritarta siūlymui Švedijos pavyzdžiu steigti keturmetes mokytojų seminarijas su dvejomis parengiamosiomis klasėmis. Kol bus parengti pirmieji mokytojai, nutarta steigti laikinus vienerių metų kursus, kur galėtų mokytis ne mažesni nei gimnazijos išsilavinimą turintys asmenys. Kursai pavadinti mokytojų padėjėjų rengimo kursais. Juos baigę ir dvejų metų praktiką įgiję asmenys, išlaikę reikiamus egzaminus, galėjo įgyti ir pradinės mokyklos mokytojo vardą (Vokietaitis, 1919,

p. 99). Iki 1922 m. mokytojų rengimo sistema buvo kūrimosi etape, vėliau vyko mokytojų rengimo įstaigų plėtimo, mokymo kokybės kėlimo etapas. Tarpukario Lietuvos mokykloje mokymasis buvo paremtas aplinkos ir krašto pažinimu, krašto-tyrinio mokymosi principais. Taigi ir mokytojai buvo intensyviai rengiami mokyti mokinius gimtinės mokslo, krašto mokslo, gamtos mokslo, geografijos ir istorijos (Švietimo darbas, 1919, p. 20–22). Svarbu pažymėti, kad to meto ugdymo uždavinių sistemoje buvo pabrėžiama tautinio auklėjimo svarba. Teigiama, kad „tautinis auklėjimas yra ugdomasis uždavinys, kuriuo stengiamasi, pirma, naujoje kartoje tobuliausiu būdu realizuoti individualines tautines lytis, antra, išvystyti patriotiškus jos nusiteikimus ir, trečia, paruošti ją kultūrinei kūrybai, kurios reikia tautos pašaukimui realizuoti (Šalkauskis, 1991, p. 280). Siekiant Lietuvos kultūrą priartinti prie ano meto Vakarų Europos valstybių lygio, mokykla imta apibrėžti kaip plačios ugdomosios paskirties institucija, mokyklai priskirtos vis platesnės pilietinio ugdymo funkcijos, o mokytojui keliami vis didesni asmenybės brandumo, tautinės ir visuomeninės pozicijos ir kultūrinio išprusimo reikalavimai (Žemgulienė, 2004).

Visai kitoks laikotarpis – Lietuva Tarybų Sąjungos sudėtyje. Pritariame M. Barkauskaitės minčiai, jog „per kryptingą poveikį mokymo(si) procese greičiausiai galima paveikti žmogaus sąmonę, vertybinių nuostatų pasaulį, pasaulėžiūrą“ (Barkauskaitė, 2005), taigi kiekviena santvarka pirmiausia siekia įsitvirtinti švietimo sferoje. Todėl, kaip jau rašyta, tuo metu buvo neigiamas bet koks tautiškas. Etninė kultūra įvardijama tik kaip muziejinė vertybė. 1972–1974 mokslo metų pedagogikos studijų plane dėstyti dalykai: TSKP istorija, Marksistinė-lenininė filosofija, Mokslinio ateizmo pagrindai, Politinė ekonomija, Mokslinis komunizmas, Marksistinės-lenininės estetikos pagrindai, Užsienio kalba, Vaiko anatomija ir fiziologija (Barkauskaitė, 2005). Priešprieša rusinimui tapo išplitęs mokymas gimtąja kalba, grįstas liaudies tradicijomis ir tėvų tikėjimu. Teigiama, kad žinant sunkias slaptosios mokymo dalykines, profesines, finansines, kultūrinis ir kitas problemas, jis laikytas tautos išlikimo garantu (Karčiauskienė ir kt., 1983).

Lietuvai 1990 metais atgavus nepriklausomybę, prasidėjo naujas etapas ir Lietuvos švietimo sistemoje. Pradėta rengti Švietimo sistemos koncepcija. Didelę įtaką jai turėjo S. Šalkauskio ir A. Maceinos mintys ir darbai, didelį indėlį paliko M. Lukšienė. Pažymėtina, kad koncepcijos autoriai reiškė didelį susirūpinimą tautos, jos vertybių, mūsų etnosos dvasios išlikimu.

Žvelgiant į sąlyginai visai netolimą istorinę praeitį – 1999 metus – randama I. Čepienės nuomonė, kad vykstanti švietimo reforma įgalina mokyklas supažindinti vaikus su savos valstybės tradicine kultūra, ugdyti gebėjimus ją puoselėti, jos pagrindu kurti naujas nacionalines kultūros vertybes. Tame kontekste mokytojai skatinami formuoti mokinių tautinį sąmoningumą, kadangi nuo naujosios kartos etninio ugdymo priklauso tautos identiteto išsaugojimas, tautos kultūros istorinis

tęstinumas. Ir papildo, jog mokinių ugdymo turinio plėtra priklauso nuo mokytojo atsakomybės, jo kompetencijų ir gebėjimų (Čepienė, 1999).

Atsižvelgiant į to laikotarpio Švietimo reformos nuostatas, jog reikėtų numatyti etninės kultūros privalomų ir fakultatyvinių disciplinų dėstymą būsimiems įvairių dalykų mokytojams (Čepienė, 1993, 228), į deklaruojamus tautos poreikius ir svarbą ugdyti mokinių tautinį tapatumą, Vilniaus pedagoginio universiteto Pradinio ugdymo katedroje studentai galėjo rinktis dalyką „Liaudies tradicijos ir papročiai mokykloje“, rengiant(is) auklėjamajam darbui, buvo dėstomas ir etnokultūros dalykas – liaudies pedagogikos – atskiras dalykas.

Randama ir programoje aprašoma liaudies pedagogikos reikšmė mokytojo saviraiškai. Pažymima, kad:

- būsimasis mokytojas turėtų susidomėti liaudies auklėjimo patirtimi, jos tęstinumo galimybėmis. Mokoma, kaip konkrečių situacijų analizė supažindina su auklėjimo patirties bruožais;
- liaudies pedagogikos žinios naudingos mokytojo saviraiškai per nuovoką, intuciją, erudiciją. Tai įgalina jį praktiškai naudotis liaudies ugdymo patirtimi;
- mokytojui svarbu suvokti pedagoginių reiškinių ištakas, raidos ypatumus, sąsajas su dabarties ir ateities ugdymu, tautinės kultūros pedagoginėmis paveldo vertybėmis. Bendražmogiškosios vertybės išryškėja taip pat;
- liaudies pedagoginė kūryba, integruota į kitus dėstomuosius dalykus, daro juos įdomesnius, artimesnius vaiko prigimčiai;
- būsimasis mokytojas turėtų nusiteikti etnokultūriniais-pedagoginiams tyrinėjimams;
- lietuvių etnopedagogikos žinios padeda ugdyti sąmoningus gimtosios kultūros tęsėjus, atsakingus už jos išsaugojimą ir puoselėjimą.

Liaudies pedagogikos kurse studentai būdavo supažindinami ne tik su pedagoginėmis pažiūromis ir ugdymo priemonėmis, principais, bet ir su poveikio vaikui sistema. Teigiama, kad žinodamas liaudies pedagoginę išmintį ir pažindamas mokinio šeimą, ten dominuojančius bendravimo santykius, mokytojas gali daryti teigiamą poveikį tiek savo mokiniui, tiek jo tėvams (Lazauskienė, 1999, p. 38–39).

Kadangi to laikotarpio pedagogų ugdymo programų ir ugdomųjų dalykų aprašų gavimas yra sudėtingas, didelę vertę įgyja A. Grabauskienės atliktas tyrimas, siekiant nustatyti mokytojų (neakivaizdinių studijų studentų) ir studentų – būsimų mokytojų vertybines orientacijas bei požiūrį į vertybes. Tautinio tapatumo temos kontekste svarbu, kurią vietą tiriamų vertybių skalėje užima tėvynė. Kaip parodė tyrimo rezultatai, vertybių skalėje tėvynės visai nėra. Todėl tyrimo autorė reiškia susirūpinimą, kad „jei jos nėra tarp svarbiausių mokytojo vertybių, tai kaip toks

mokytojas galės padėti vaikui pažinti, suprasti ir perimti Lietuvos tautos istorinį bei kultūrinį palikimą, išsiugdyti meilę tėvynei, tautinį tapatumą ir tautinę savimonę“ (Grabauskienė, 1999, p. 31). Gavusi tokius rezultatus, autorė pateikia ir mokytojų rengimo turinio apžvalgą, dėstydamą, kad dažniausiai teikiamoms tėvynės istorijos žinioms būdingas tik pažinimo lygmuo, nėra nė vieno projekto, skirto tautiniam auklėjimui ar patriotinių jausmų ugdymui, ir daro išvadą, kad „šiuolaikinėje pedagogikoje meilė tėvynei, patriotizmas, tautinės savimonės ugdymas nėra prioritetas uždavinys. Visa tai verčia susimąstyti, kad mokytojų rengimas šiuo atžvilgiu turi spragų“ (Grabauskienė, 1999, p. 31–32).

Lietuvos švietimo reformų tyrinėtojų nuomone, tai, kad istorinėje perspektyvoje „kiekvienas lietuvių mokytojas, nežiūrint įvairių persekiojimų ir grasinimų, tyliai ir garbingai skiepijo mokiniams lietuvišką patriotizmą, meilę gimtai kalbai, kultūrai“, mokykla ir mokytojas tapo atsvara nutautinimui ir suniveliavimui (Karčiauskienė ir kt., 1983). Tačiau akivaizdu, kad *Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir nebelikus akivaizdaus, agresyviai išreikšto pavojaus mūsų tautiškumui, aukštųjų mokyklų nuostatos tautinio tapatumo ugdymo reikšmingumo klausimu mažta, perėinant nuo klasikinės link laisvosios ugdymo paradigmos, vertę linkstama suteikti kitiems dalykams.*

3. Mokytojų rengimo ugdyti tautinį tapatumą dilema

Pradinę vaiko socializaciją ir įkultūrinimą vykdo šeima. Ji perduoda pirminius tautinio tapatumo formavimo elementus. Tačiau pastaruoju metu stebimas vis mažėjantis šeimos auklėjamas ir ugdomas vaidmuo. Tai skatina visuomenę viltis, kad *mokykla suteiks mokiniams kultūrinių žinių, tautines nuostatas ir vertybes.*

Mokytojas, siekdamas sėkmingai ugdyti mokinių tautinį tapatumą, tam turi būti specialiai pasirengęs, – teigia T. Johanessenas ir kt. (1997). Reikia pažymėti, kad pastaruoju metu tas pasirengimas yra veikiamas perėjimu nuo klasikinės prie laisvosios ugdymo paradigmos, prasidėjusiu trečiuoju švietimo reformos etapu, 2009 metų rudenį pradėtos atnaujinto turinio pradinio ir pagrindinio ugdymo programos įgyvendinimo ir kintančio mokytojo vaidmens.

Mokytojų rengimą reglamentuoja Mokytojo rengimo standartai, Mokytojų kompetencijų aprašas, aukštųjų mokyklų studijų programų dokumentai ir kt. Prisiminus, kad Lietuvos švietimo reformos teoriniai pagrindai remiasi tautinio tapatumo išsaugojimo ir stiprinimo idėjomis, kad vienu iš ugdymo uždavinių įvardijamas tautinės kultūros perdavimas, bandoma minėtuose dokumentuose rasti, kokios žinios ir gebėjimai turėtų ir galėtų būti suteikiami būsimam mokytojui, idant jis galėtų efektyviai ugdyti vaiko tautinius jausmus ir tautinį tapatumą, kad galėtų visavertiškai dalyvauti kultūros vertybių transmisijos procese.

Mokytojo rengimo standarte pažymima, kad mokytojas kuria saugią, mokinio emocinį, socialinį, intelektualinį, dvasinį vystymąsi skatinančią, ugdymo(si) aplinką, planuoja ir tobulina dalykų turinį; vadovauja ugdymo procesui; vertina mokinių pasiekimus ir pažangą, organizuoja profesinės veiklos tyrimą, bendradarbiauja su kitais ugdymo proceso dalyviais, planuoja ir tobulina savo profesinę veiklą, o sėkmingą mokytojo darbą lemia šios asmeninės savybės: komunikabilumas, kūrybingumas, greita orientacija, kruopštumas, sąžiningumas, darbštumas, pareiškimas, dėmesingumas, optimizmas, humaniškumas.

1 lentelėje pateikiami standartuose apibrėžiami mokytojų rengimo programų skirtingų sričių reikalavimai ir privalomos įgyti kompetencijos.

1 lentelė. Mokytojo veiklos sritys ir kompetencijos

Veiklos sritys	Kompetencijos
1. Mokinio individualumo pažinimas ir pripažinimas	1.1. Skatinti ugdymosi pažangą 1.2. Ugdyti sociokultūrinę vaiko kompetenciją 1.3. Sudaryti palankias sąlygas vaikui visapusiškai tobulėti ir jo individualybei skleisti
2. Ugdymo proceso ir turinio vadyba	2.1. Modeliuoti mokyklos ugdymo turinį 2.2. Planuoti ir organizuoti ugdymo procesą 2.3. Modeliuoti mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimo sistemas 2.4. Organizuoti mokyklos veiklą
3. Bendravimas ir bendradarbiavimas	3.1. Taikyti pedagoginės sąveikos principus 3.2. Pažinti vaiko šeimą, ją konsultuoti ir informuoti 3.3. Kurti bendradarbiavimą skatinančią aplinką 3.4. Konstruktvyviai bendrauti ir bendradarbiauti su ugdymo proceso dalyviais
4. Profesinis tobulėjimas	4.1. Reflektuoti ir mokytis mokyti visą gyvenimą 4.2. Naudoti informacinės komunikacijos priemones 4.3. Taisyklingai vartoti gimtąją kalbą realioje ir virtualioje profesinėje veikloje

Akivaizdu, kad vienintelis su tautiškumo ugdymo nuostatomis susijęs dalykas – gimtoji kalba ir jos vartojimas, t. y. gebėjimas suvokti kalbą kaip svarbiausią tautiškumo požymį, puoselėti individualius kalbinės raiškos gebėjimus.

Ką reglamentuoja mokytojų rengimą vykdančios institucijos? Šiuo metu mokytojai Lietuvoje rengiami universitetuose ir kolegijose. 2009–2010 m. Etninės kultūros globos tarybos užsakymu buvo atlikta etninės kultūros integravimo į studijų procesą ekspertizė. Į klausimus atsakė aukštosios mokyklos. Vertinant pedagoginę specializaciją turinčias aukštąsias mokyklas matyti, kad Lietuvos muzikos akademijos Etnomuzikologijos katedroje rengiami etninės muzikos tyrinėtojai, įgyjantys

pedagogo ir folkloro ansamblio vadovo specializacijos, Lietuvos edukologijos universitetas vykdė Etnokultūros mokytojo specializacijos tęstinį projektą (šio tyrimo vykdymo laikotarpiu – *aut. past.*), Vilniaus kolegijoje mokoma kultūros istorijos ir etnokultūros, Kėdainių J. Radvilos aukštesniojoje mokykloje – lietuvių etninės kultūros pagrindų, Utenos kolegijoje dėstomas lietuvių etninės kultūros modulis. Tyrimo organizatoriams nerimą kelia tai, jog daugelis respondentų pabrėžė, kad didelė kliūtis etninės kultūros sklaidai – labai skurdi arba nepakankama materialinė bazė. Ypač trūksta darbo priemonių: knygų (dainų rinkinių, etnologinės-mokslinės ir populiariosios literatūros), muziejų fondų katalogų, vadovėlių (etninės estetikos, etninės muzikos, ornamentikos, simbolikos ir kt.), metodinių darbų, mokslinės periodinės literatūros, garso įrašų bei aparatūros, vaizdo aparatūros; muzikinės pakraipos mokyklose, turinčiose folkloro ansamblius (studijas), trūksta liaudies muzikos instrumentų, tautinių drabužių ir pan. Tyrimo išvadose pažymima, kad etninės kultūros integracija į studijų programas aukštesiosiose ir aukštesniosiose mokyklose, turinčiose pedagoginę studijų kryptį, yra ypatingai svarbi (Vyčienienė, 2000). Šiuo metu universitetuose ir kolegijose, rengiančiose mokytojus, ugdyti tautiškumą nemokoma. Tai veikia ir studentų – būsimų mokytojų – požiūrį į tautiškumą.

Tyrimą, nagrinėjantį pedagoginių specialybių studentų požiūrį į esminius tautinio tapatumo aspektus, atliko M. Mikelionienė ir B. Rašomavičienė (2010). Autorės daro išvadą, kad:

1. Studentų tautinis tapatumas yra lemiamas gyventojų populiacijos, geografinės padėties, ekonominės krašto būklės (tyrimo aprašyme niekur nėra pažymėta, kad studentai manytų, jog aukštoji mokykla kaip nors daro įtaką studentų tautiškumui – *aut. past.*).

2. Dalis studentų mano, kad nūdieną didžioji visuomenės dalis rūpinasi pragmatiniu praktiniu vertybių realizavimu, „tautos išsivaikščiojimas“ vis dar lieka aktualus, o dauguma studentų, pasitaikius galimybei, gana lengvai pakeistų gyvenamąją vietą ne tik Lietuvoje, bet ir išvyktų į užsienį.

3. Kaip tautinio tapatumo sudėtinius bruožus studentai išskiria kalbą, simbolius, religiją, papročius, išreiškia susirūpinimą gimtosios kalbos likimu. Patriotizmą daugelis supranta kaip tautos, valstybės simbolių demonstravimą susibūrimų, vadinamųjų „viešosios atminties ceremonijų“ (minėjimai, šventės), sportinių varžybų metu.

4. Istorinė-kultūrinė atmintis neapsaugos dalies jaunimo nuo marginalų, kurie labiau linksta į pragmatizmą, likimo. Studentai nėra gavę pakankamo tautinio auklėjimo – tam įtakos turi šeima, krašto ekonomikos būklė, pozityvaus lietuviškumo ir patriotizmo stoka.

4. Reflektyvusis mokymasis kaip tautinio tapatumo ugdymo gebėjimų įgijimo prielaida

Mokytojo rengimo standartuose akcentuojama, jog mokytojui būtini reflektyvieji gebėjimai, kritinis mąstymas, kad galėtų pažvelgti į ugdymo procesą sistemaiškai. Tai ypač svarbu tautinio tapatumo ugdymo procese. Holistinė ugdymo paradigma – labai svarbi ugdymo proceso sąlyga kintančios visuomenės kontekste. Holistinio ugdymo teoretikų nuomone, „dėl savo unikalių prigimtinių dovanų kiekvienas žmogus yra individualus, suvokiamas kaip mikrokosmosas“ (Nagrockaitė, 2013, p. 85). Holistinio ugdymo teoretikai (Nakagava, 2000; Miller, 2006; Nava, 2001; ir kt.) teigia, jog ugdymas turi būti grindžiamas keturiomis dimensijomis: dvasingumu, ekologija, sociumu ir mokslu (ten pat). Taigi ugdymo procesas šiuolaikinėmis sąlygomis turi turėti integralų pobūdį. Integralaus ugdymo tikslų ir uždavinių pagrindų sistemą pateikia L. Jovaiša (2002); joje išryškėja šie ugdymo tikslų pagrindai: žmogus, sociumas, kultūra, idealijos. Integralaus ugdymo sąlygomis mokytojas turi pasižymėti kūrybiškumu, kritiniu mąstymu, gebėti refleksuoti, stebėti ir vertinti reiškinius iš įvairių perspektyvų. Tad studijų procese būsimasis mokytojas turi būti įgijęs ir kompetencijų, kurios būtinos XXI amžiaus sąlygomis.

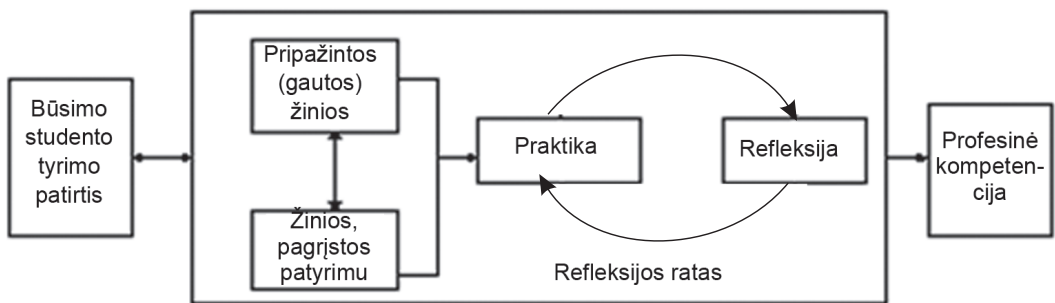
V. Kavaliauskienė (1998; 2001) tyrinėjo mokytojo profesinio pašaukimo problemą ir patvirtino L. Jovaišos (2002) nuostatą, jog būsimųjų pedagogų rengimo procesui būtinas integralus pobūdis, apimantis horizontaliąsias ir vertikalias asmenybės ugdymo kryptis.

P. Jucevičienė (2007), analizuodama pagrindinius gebėjimus, kurie reikalingi XXI amžiuje, intensyviai kintant darbo turiniui ir kvalifikaciniam reikalavimams, apibūdina veiksmų, nuostatų žinių atžvilgiu ir konkrečių gebėjimų sąsajas: mokymasis mokytis: savo mokymosi stiliaus žinojimas, atvirumas naujoms vystymosi technikoms ir naujoms žinioms, mokymasis pasitikinti; naujų žinių taikymas praktikoje: teorijos ir praktikos ryšio suvokimas, žinių transformavimas į veiksmą; klausinėjimas ir svarstymas: įsitikinimas, jog viskas keičiasi, norėjimas nuolat tobulinti procedūras ir procesus, nepasitenkinimas „status quo“; savęs ir kitų valdymas: nuostata – realių asmeninių tikslų nustatymas, atotrūkio tarp tikslo ir dabartinės situacijos pripažinimas ir supratimas, kaip jį pašalinti, nuolatinis asmeninių gebėjimų plėtojimas; informacijos valdymas: nuostata – informacijos rinkimas, saugojimas, analizavimas ir restruktūrinimas, naudojimas informacinėmis technologijomis; komunikavimas: nuostata – savo minčių kalba ir raštu reiškimas formaliai ir neformaliai, kitų žmonių įtikinimas, efektyvus kitų žmonių klausymas; veikimas komandoje: pasidalijimas informacija ir žiniomis, informacijos įsisavinimas ir pavertimas žiniomis, dalyvavimas formuluojant tikslus, efektyvus bendrų

tikslų siekis; problemų sprendimas: kūrybiškumas ir novatoriškumas; lankstumas ir adaptyvumas: supratingas pokyčių priėmimas, prisitaikymas prie naujų situacijų ir uždavinių, pasiruošimas prireikus keisti asmeninę kryptį; mokymasis visą gyvenimą: nuolatinė asmeninių gebėjimų ir kompetencijų plėtotė, mokymosi įpročių puoselėjimas (Juzevičienė, 2007).

Pedagogai, suvokiantys teorijos ir praktikos ryšį, geba taikyti naujas žinias praktikoje, ir atvirkščiai – nesuvokiantys šio ryšio gali „įstrigti“ rutinoje arba patirti stiprų stresą dėl nesugebėjimo suvaldyti naują, sparčiai kintančią informaciją. Aukščiau pristatyta nuostatų ir gebėjimų sąveika išryškina teorijos ir praktikos integraciją bei šios integracijos plėtotę kaip būtiną XXI amžiaus pokyčių priėmimo sąlygą.

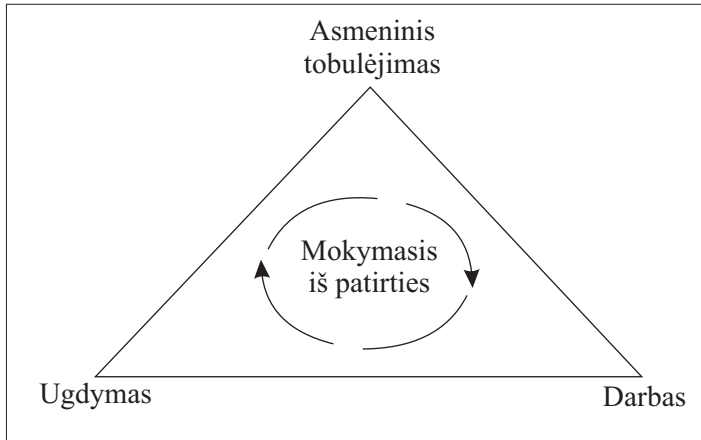
Būsimųjų pedagogų tautiškumo ugdymo aspektus tyrinėjo I. Dirgėlienė (2002), adaptavusi refleksyvųjį ugdymo modelį (Schon, 1987) ir atlikusi eksperimentą, kuriame akcentuojama būsimo studento patirtis, teorijos ir praktikos ryšys, refleksyvusis kontekstas (1 pav.).

1 pav. Refleksyvaus ugdymo profesinio rengimo srityje modelis (Schon, 1987)

Reflektyvusis studijų modelis tyrinėtas ir anglų kalbos mokytojų bei kitų pagalbos žmogui profesijų rengimo procese (Dirgėlienė, Kiaunytė, 2009).

Reflektyvieji gebėjimai būtini ir siekiant įgyvendinti mokymosi visą gyvenimą idėją. Tad holistiškai žvelgiant, mokytojų rengimas nepasibaigia įgijus bakalauro ar magistro laipsnį, labai svarbi ir tolesnė kvalifikacijos kėlimo sistema, kurią atliepia patirtinio mokymosi modelis (2 pav.).

2 pav. Patirtinio mokymosi procesas, apimantis ugdymą, darbą ir asmeninį augimą (Kolb, 1984)

Apibendrinimas

Taigi dėmesio tautiniam tapatumui rengiant mokytojus trūksta. Tai dar kartą įrodo, kad Lietuvos Respublikos teisės aktuose deklaruojamas dėmesys tautiškumui dažnai yra tik formalumas, kad priemonės ir instrumentai jam stiprinti nėra rengiami, kad tautiškumo, tautinio tapatumo ugdymas paliekamas asmeninei mokytojo iniciatyvai, visiškai jo šiai veiklai neparengiant.

Apibendrintai galima teigti, kad mokytojas tampa vis svarbesniu pedagoginio proceso dalyviu istorinių, ekonominių, sociokultūrinių visuomenės pokyčių kontekste. Pozityviu aspektu tampa reflektyviosios praktikos pripažinimas, atsižvelgiant į kritinio mąstymo ugdymo, kūrybiškumo skatinimo būtinybę. Tuo tikslu reformuojamos programos, siekiant „bankinį“ mokymosi stilių keisti „savivaldžiu“, kai įgyjamos žinios yra permąstomos, praktiškai patikrinamos, kol tampa savastimi; keičiasi ir žinių samprata, jas suvokiant kaip patirtines žinias, kurių svarbiausi elementai: mokymasis, darbas (veikla, praktika) ir asmenybės augimas. Išskyla mokytojo pasirengimo veikti kintančios edukacinės paradigmos virsmo kontekste klausimas.

Atsižvelgiant į kilusias išvalgas, galima formuluoti ir kai kurias rekomendacijas aukštosioms mokykloms bei pedagogų kvalifikacijos tobulinimo institucijoms.

Rekomendacijos aukštosioms mokykloms:

- Remiantis šiuolaikinėmis į kompetencijų ugdymą orientuotomis studijų programomis ir jų konstravimo principais, parengti specialius tautinio tapa-

tumo ugdymo studijų dalykus, ypač akcentuojant studentų etnokultūrinės kompetencijos ugdymą.

- Aukštosios mokyklos turėtų kurti ir palaikyti partnerystę grįstus santykius su įvairiomis kultūros bei ugdymo institucijomis bei sudaryti studentams – būsimiems mokytojams – sąlygas ir aplinkas kultūrinėms kompetencijoms sėkmingai ugdytis.

Rekomendacijos pedagogų kvalifikacijos tobulinimo institucijoms:

- Straipsnyje aktualizuotas mokytojų tautinio tapatumo ugdymo gebėjimų nuolatinio stiprinimo būtinumas ir svarba. Šių mokytojų gebėjimų stiprinimas gali tapti vienu iš pagrindinių į ateitį orientuotos tautinio tapatumo politikos aspektų.

Straipsnis gautas 2015 10 21

Spausdinti rekomendavo prof. dr. Vanda Kavaliauskienė

Literatūra

- Aramavičiūtė, V. (2005). Tautinio tapatumo kaita vyresniame mokykliniame amžiuje. *Pedagogika*, Nr. 79, p. 40–45.
- Barkauskaitė, M. (2005). Pedagogų rengimas: tradicijos ir kaita. *Pedagogika*, t. 79, p. 11–16.
- Čepienė, I. (2001). Mokyklos reikšmė tautiniam ir patriotiniam ugdymui, 1 priedas: Patriotinio ugdymo turinio analizė. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/> [žiūrėta 2013-05-28].
- Čepienė, I. (2009). Dėl šiuolaikinio etnokultūrinio ugdymo mokykloje: problemų analizė. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2232&p_d=21387&p_k=1 [žiūrėta 2012-03-12].
- Dirgėlienė, I. (2002). *Tautiškas ir jo ugdymas*. Šilutė: Prūsija.
- Dirgėlienė, I., Kiaunytė, A. (2009). *Praktika rengiant socialinius darbuotojus. Klaipėdos universiteto patirtis*. Studijų knyga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Dobranskienė, R. (2007). *Ugdymo patirties vertybės*. Šilutė: Prūsija.
- Eccles, J. S., Wong, C. A., Peck, S. C. (2006). Ethnicity as a social context for the development of African American adolescents. *Journal of School Psychology, Vol. 44, p. 407–426*.
- Eisinga, R., Scheeper, P. (1989). *Etnocentrisme in Nederland: theoretische en empirische modellen*. Nijmegen: ITS.
- Grabauskienė, A. (1999). Pradinių klasių mokytojas kaip auklėtojas. *Pradinės mokyklos mokytojų rengimas: respublikinės konferencijos pranešimų medžiaga*.
- Gurr, T. R. (2000). *People versus States: Minorities at Risk in the New Century*. Washington D. C.: United States Institute of Peace.
- Hall, S. (1991). The local and the global: Globalization and ethnicity. In: A. King (ed.). *Culture, Globalization, and the World System*. London: Macmillan, p. 19–40.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London: Routledge.
- Johanessen, T., Gronhaug, K., Risholm, N., Mikalsen, O. (1997). What is important to Students? Exploring dimensions in their evaluations of teachers. *Scandinavian Journal of Educational Research, Vol. 41 (2), p. 165–177*.
- Jovaiša, L. (2002). *Edukologijos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Jucevičienė, P. (2007). *Besimokantis miestas*. Kaunas: Technologija.

- Karčiauskienė, M., Lukšienė, M., Žukauskas, K., ir kt. (1983). *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. Vilnius: Mintis.
- Kavaliauskienė, V. (1998). *Pedagoginis pašaukimas ir jo ugdymas*. Daktaro disertacija. Klaipėdos universitetas.
- Kavaliauskienė, V. (2001). *Pašaukimas ir jo ugdymas*. Monografija. Klaipėdos universitetas.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Lazauskienė, M. (1972). *Pasakų panaudojimas vaikų auklėjime lietuvių valstiečių šeimoje (XIX a. – XX a. pr.)*. Nepublikuota pedagogikos mokslo kandidato disertacija. Vilnius.
- LeVine, R. A., Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism*. New York: John Wiley.
- Lietuvos mokykla (1919). *Apžvalga*, 1 sąs.
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003). Nr. IX-1630.
- Maceina, A. (1991). *Tautinis auklėjimas*. Kaunas, Šviesa.
- Mikelionienė, M., Rašomavičienė, B. (2010). Globalizacijos iššūkiai šiuolaikiniam studentų tautiniam tapatumui. *Šiuolaikinio specialisto kompetencijos: teorijos ir praktikos dėmė*, Vol. 1, p. 1–8.
- Miller, C. L. (2006). Review of the book Meaningful urban education reform: Confronting the learning crisis in mathematics and science. *Science Education*, Vol. 90 (2), p. 381–383.
- Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (2003). Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003-09-11 nutarimu Nr. 1160.
- Nakagawa, Y. (2000). *Education for Awakening: An Eastern Approach to Holistic Education*. Brandon, USA: Foundation for Education Renewal.
- Nava, G. R. (2001). *Holistic education: Pedagogy of universal love*. Brandon, VT: Foundation for Educational Renewal.
- Popkewitz, T. S. (2000). Reform as the Social Administration of the Child: Globalization of knowledge and power. N. C. Burbules, C. A. Torres. *Globalization and Education. Critical Perspective*. New York, London: Routledge.
- Schuman, H., Steeh, C., Bobo, L., Krysan, M. (1997). *Racial Attitudes in America: Trends and Interpretations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Smith, A. D. (1981). *The Ethnic Revival in the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, A. D. (1991). *National Identity*. London: Penguin.
- Šalkauskis, S. (1991). *Raštai*. Vilnius: Mintis.
- Šalkauskis, S. (2002). *Raštai*. VII dalis. Vilnius: Mintis.
- Švietimo darbas (1919). Žurnalas, Nr. 1, Metiniams pradedamųjų mokyklų kursams įstatai.
- Taylor, S. E., Fiske, S. T., Etcoff, N. L., Ruderman, A. (1978). Categorical and contextual bases of person memory and stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 36, p. 778–793.
- UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija, priimta UNESCO Generalinėje konferencijoje 2003 m. spalio 17 d. Paryžiuje.
- Valstybinė švietimo strategija 2003–2012 (2003). Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700.
- Vyčinienė, D. (2000). *Sutartinių atlikimo tradicijos*. Vilnius: Kronta.
- Vogt, W. P. (1997). *Tolerance and Education*. Sage Publications.
- Vokietaitis, J. (1919). Mintys, besirengiant steigti mokytojų seminarijas. *Lietuvos mokykla*, 1 sąs.
- Žemgulienė, A. (2004). Lietuvos pradinės mokyklos mokytojų rengimo patirtis ir šiandienos aktualijos. *Pedagogika*, t. 74, p. 48–52.

THEORETICAL ASSUMPTIONS ON THE READINESS OF TEACHERS TO DEVELOP NATIONAL IDENTITY IN PUPILS

Egidijus Skarbalius, Indrė Dirgėlienė

S u m m a r y

The object of the paper is the readiness of teachers to develop national identity in their pupils. Since the concept of national identity still receives different interpretations (mostly this depends on the context where it is used), attempts were made to analyse the essence of national identity and the specifics of the question inasmuch as it is related to the questions of education.

In order to theoretically justify the aspects of development of primary school pupils' national identity in the context of the changing educational paradigm, the problem of primary school teachers' readiness to develop national identity of pupils has been actualised. Assessing the actual situation at school, researching and disclosing the peculiarities of education (learning) of national self-consciousness, I. Čepienė argues that the objectives for the formation of national and civic self-consciousness, specified in the documents for schools, are realised ineffectively in the educational process of school (Čepienė, 2001). In the opinion of the author of the paper, one of the reasons for this could be a decreasing attention on the development of national identity when training teachers in the study process of higher education institutions. It was found that after Lithuania has regained its independence and with the disappearance of an obvious, aggressively expressed risk to our nationality, the attitudes of higher education institutions regarding the issue of significance of national identity development are declining, moving from the classical educational paradigm towards the free educational paradigm, with a tendency to give the value to other things. Therefore, the second objective of the paper, which aims at the overview of the issues of readiness of primary school teachers to develop national identity, disclosed the relevance and problems of the issue. This shows that Lithuania lacks a forward-looking, comprehensive policy of national identity. In addition, the historical overview of teacher training gives ideas for creating recommendations regarding the contemporary readiness of teachers to develop national identity of pupils.

The derived insights allow the formulation of certain recommendations.

Recommendations for higher education institutions:

- Based on the modern competence-oriented study programmes and the principles of their design, to prepare special study subjects on national identity development, with a special emphasis on the development of the ethno-cultural competence of pupils.

- Higher education institutions should create and maintain partnership-based relationships with various cultural and educational institutions, and create conditions and environments for students – future teachers – for successful development of their cultural competences.

Recommendations for continuing teacher training institutions:

- The paper actualises the necessity and importance of teachers' continuous enhancement of national identity development skills. The enhancement of such skills of teachers may become one of the main aspects of the future-oriented policy of national identity.

KEY WORDS: national identity education, teacher training, national identity formation.